

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

újítását, mely nemcsak az egyházra, de az örmény művelődésre is fontossággal bír s egyúttal helyet is biztosított neki, az örmény nemzeti irodalomtörténetben. Valószínűleg ez zsinaton — bár erre a kütfőkben határozott adat nincsen — hozta fel Nerszesz örmény imák és énekek írásának tervét, mely terv meg is valósult s bár az imák és énekek szerzőit nem ismerjük, valószínű, hogy Nerszesz, ki nagy eszével minden kulturális újítás vezetője, ezek nagyobb részét maga írta; így egészen jogosnak tarthatjuk fölemlítését az örmény irodalomtörténetben.

Általában Nerszesz működése művelődéstörténeti fontossággal bír. Az ő s kora történetében tényleg számos adatot találunk Örményország művelődéstörténetéhez. A kolostorok ¹⁾ felállításával a kereszténység terjedését mozdítja elő. A bejött szerzetesek a görög kultúra előharczói, kik azt sikeresen is terjesztik az országban. A koldulást betiltotta s a nyomorultaknak szegényházat épít, a betegeket pedig a kórházakban helyezi el.²⁾ Számos régi örmény szokást, melyeknek czéltalan voltát látta, beszüntetett, úgy a halottnak oktan siratását, a rokonok káros összeházasodását. Kötelezi az ország jobbmódú lakosságát, hogy a remetéket czelliákban, a betegeket, szenvedőket kórházaikban fölkeresve, nekik eledelt nyújtsanak. Javítja az ország tanrendszerét, görög és asszyr mintára rendezvén be azt. Kár, hogy eme nagy fontosságú intézkedésnek e háborús korszakban nem lehetett a kellő eredménye. A nagy perzsa háborúk teljesen elterelték a figyelmet az iskolától. Tevékenységének nagy tere nyílt a szószéken, hol a felebaráti szeretet mellett, különösen a könyörületességet és az adakozást hangoztatta.

Kiszely Károly.

¹⁾ A Nerszesz alapította sok kolostorra vezethetjük vissza, a kolostorok ama hihetetlen nagy számát, melyet több örmény kütfőnél találunk.

²⁾ Bizánczi Fáuszt közli Nerszesz erre vonatkozó mondását (IV. könyv. 4. fejelet): „Hárk iszk e, zi mi kárg áschárhieghczhi, ájl árzsán e, zi ámenekheán ár hászárák oghormácuztheámb ev erkiughiv táreál noczhá ézdármánszén, ev ézpitojsz noczhá vécsáreszczhen“ (szükséges, hogy az ország rendje meg ne zavartassék és illő dolog, hogy mindannyian könyörülettel és istenfélelemmel adjanak a betegeknek eleséget és szükségleteiket kielégítsék).

Iparos viszonyok a mult két században Szamosújvártt.

1. Fejezet. A tanács iparosaink számára szabályrendeletet alkot.

Az örmény az ipart már a külföldön nem tekintette kedves foglalkozásnak. Megemlékezvén kiváló eredetéről, szégyelte az iparüzést. Nem volt ugyan ismeretlen előtte a közmondás, mely azt tartja, hogy „fekete kézzel (durva, iparos kéz) fehér pénzt (ezüst-pénz) lehet szerezni;“ de azt is tudta tapasztalásból, hogy a kereskedés sárga pénzt is (arany-pénz) hoz a házhoz. Azért hajlamát is követve inkább kereskedésre adta magát.

Azon örmény családok közt, melyek ezen várost alkották, tiz iparos család volt (csizmadia, szücs, takács). A tímárság is ipar-ág; de mivel tímáraink a híres kordoványt és szattyánt nem saját kezeikkel gyártották, hanem idegen munkások közrehatása mellett készítették, magukat iparosoknak nem tartották: ezek is kereskedők voltak; mert leginkább a nyers anyag beszerzésével és a kész árúczikk eladásával foglalkoztak.

Habár az első években mesterembereink csak néhány ipar-ágot üztek, mégis a város lakossága szükségét nem szenvedett; mert a szükséges tárgyakat (ékszer, ruha, edények, butor...) vagy készen vettük, vagy megrendeltük más helyről. Midőn a kereskedő utjáról (Lipcese, Bécs, Pest, Debreczen, Kassa, Eger, Brassó, Szeben, Kolozsvár...) haza felé tért, a szükségeseikkel tele rakta szekerét.

De később elegendő számmal olyan iparosok is jöttek közibéink lakozni, a kiket eddig nélkülöztünk. Azért a város,¹⁾ szabályrendeletet adott ki, melylyel mesterembereinket arra kényszerítette, hogy az üzött ipar-ágak különfeleségéhez képest külön czéheket alkossanak, válaszszanak maguknak czéhmestereket, csináljanak vezető szabályokat és valamint ezeket, úgy a czéhmesterek választásáról szóló jegyzőkönyveket megerősítés végett vigyék fel a tanács-házhoz. Iparosaink számára alkotott első szabályrendeletünk a következőleg hangzik:

¹⁾ „A városi életnek és ezzel a kulturális élet fejlődésének alapját az ipar képezi.“ Gáll Jenő.

„Mij nemes Belső Szolnok Vármegyében az Örmény-Városnak főbirája Salamon Tódor (= Simai Tódornak fia Salamon, Simai Salamon a Tódoré, Simai Salamon) és az egész Tanács adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik és levelünknek rendiben. Quod in A(nn)o 1729 die vero 8 Julii. Midőn mi bizonyos publicumoknak eligazitására az városnak szokot tanácsházához egyben gyültünk volna, akkor adván elé magát több város dolgai között az is, hogy midőn az felséges római császár Carolus VI. koronás király urunk eő Felsége kegyelmességébül mostan nem régen specialis sollicitudoval, költséggel és fáradsággal neoreata városunknak conservatiojára és stabilimentumára ő Felségétől kegyelmes privilegiumunk collatioját consequálhattuk volna, illendőnek ítéljük minden rendbéli városunk tagjait, úgy külsőket is (Azon marhakereskedők, kik a tavaszt, nyárt és őszt a magyarországi pusztákon töltötték, nevezettek „külső“ tagoknak), kik itten laknak, maguk statusihoz képest jó karban állítani, hogy annál is inkább az jó rendet, minden dolgoknak legfőbb okát, követhetvén és által vetessen megmaradásának fundamentumát szegény communitásunk. Mivel penig jó mesteremberek nélkül szükölködne városunk, arra nézve az mi engedelmszókul retro ab hinc annis bejövén bizonyos szabo magyar és oláh mesteremberek, hogy ezek is itten az városban jó rendet és czéhbeli társaságnak modgya szerint illendő normát farthassanak és ide alább megírt punctumoknak observatiojára adigálatnak. Primo, hogy minden esztendőben és annak kezdetin magok közzül candidalván három személyeket, ezek közül az tanács edgyet választván czéhmesternek confirmálja is, ki is per revolutionem unius anni ezen társaságot úgy és oly szorgalmatos vigyázás alatt dirigálja, hogy kinek-kinek sine respectu personarum mindenik mesterember igyekezze felfogadott munkáját illendő fizetésért végben vinni és megdolgozni, hogy panasz nélkül kezek alól az munka keljen ki, ha penig valamelyik valamely b. embernek quomodo az munkáját elvesztegetné és az panasz czéhmester eleiben menne, czéhet gyüjtvén és jól megvizsgálván kár nélkül penig nem corrigálhatván, így az czéh az ilyen kártevő mesterembert edgy forintig megbüntethesse. Secundo.

Ha idegen vki Biro ur és az b. Tanács engedelmszókul ezen társaságban be akarna jüni, ámbár czéheshelyen lakott is, 6 forintokat az tanácsnak deponáljon, ezen kívül tartozván az czéhnek edgy ebédvel és 3 veder borral. Tertio. Ha valamelyik inast akar az mesterségre fogadni, az czéh-hirével légyen, tartozik pediglen egy peccenyével és egy veder borral, úgy edgy kenyérrel. Quarto. Ha legényt akar tartani. . . A legényt egyik a másiktól el ne hitegesse. Quinto. Engedtetett facultas, hogy az kantarkodokat az városon nemcsak impediállyák, sőt toties quoties Biro ur eleiben vivén, ottan érdem szerint meg is büntethessék, ide értetvén az mástul megavattatot s szabatot posztonak s materiak megcsinálása, nisi az avato annak előtte is károsan dolgozott volna. Sexto. Minthogy az embernek halála után tisztéséges eltakarítás kívántatik, tartozzék magok közzül halottakat eltemetni s akkor az ki absentálná magát, az czéh 1 forintig megbüntesse. Septimo. Ha conferiáltatnék, hogy parancsolatját az czéhmesternek valaki megvetné, ilyen casust megvizsgálván, az czéh azon személyt edgy frtig megbüntesse. Octavo. Anno finito tartozik az czéhmester elbucsuzni és akkor ventiláltatván az tanács által, absolutiot vegyen és maga részit is az tanács excindálja. Nono. A ki mindezekben retractariuskodnék és nem obtemperálna, városunkból amoveáltassék és exturbáltassék. Mely kiadott rendtartások modgyát censeálván, mind az két részül helyesnek és illendők lenni. Adgyuk rolla városunk peccétje alatt költ ezen levelünket. Datum Armenopoli. *ba uhrand Umordnu Toderi Simajencz jév im jértvéál ághánerosz: Én Simai Tódornak fia Salamon [Simai Salamon] és esküdt tanácsbelim). Correct. et extradat per Georgium Illyefalvi Jurat. civit. Armen Hung. Not.¹⁾ Balról a város peccétje: kékfejű sas és a két fej*

¹⁾ A III. Károly adta diploma rendelkezése értelmében városunk tartozott magyar jegyzőt tartani; második magyar főjegyzőnk: Illyefalvi György; ez a fogalmazvány is az ő tollából ered. Meghagytam az ő helyesírását is.

közt kereszt; ebben különbözik az osztrák czímertől. Ez örmény czimer.¹⁾ Körirata: „Sigillum conventus Armenorum Transilvaniae.“²⁾

2. Fejezet. Az ipar nemei.

Városunkban az iparnak ezt a három nemét üzték: gyáripár, kézműipar, háziipar.

a) A szattyán és kordován gyárilag készült. A XVIII. században városunkban mintegy husz ilyen gyár (*գարաններ*: pándun) volt: a „Hegyalatt“ (a „Majorsor“ mögött) 1727 volt kilencz, a Kakasvárosban hat, a Felsővizütczében (a leányárvaház mögött) egy és négy a nagyszerház közelében. Az örmény ezt a mesterséget már a külföldön üzte; tehát ezt az ipar-ágot nem itt a hazában tanulta el. „A városban levő szattyángyárakban évenként 40.000 kecskebőrt dolgoznak fel. A nyers anyagot (bőr, szkumpia...) Brassóból, Szebenből... veszik.“ (Vár. lev. 1807 év). — A város 1792-ben ezeket irta a főkormányzéseknek (= főkormányzó Tanács): „A felséges főkormányzó Tanácsnak 1792. decz. 31-én 9396 sz. alatt kelt s ezen helységben található fábrikákról és manufaktúrákról beküldendő tudósításunk iránt kelt kegyelmes rendeletére jelentjük és pedig

1. Itten Szamosujvárt vagy annak környékén csak kordován készítő fábrika vagy alkotvány találtatik.

2. Ezen fabrikában elsőbben fehéren, azután feketén, veresen vagy sárgán készülni szokott kordoványok vagy szattyánok nemcsak elégségesek e városiak részére, de sőt azoknak legtöbb része ezen nemes hazában, részszerint Magyarországhban, nagyobbára szab. kir. Debreczen városában a mondott kordoványfabrika privilegiált társaság tagjai által szokott eladatni.

3. Ha több kecskét tartanának Erdélyben, a timárok nem hozatnának kecskebőrt kívülről.“ (Vár. lev. 1792. év).

¹⁾ L. ezen munka III. köt. „Magyar-örmény metropolisz“ 25. lapját.

²⁾ Ez a történelmi forrás arról tesz tanúságot, hogy Szamosujvár első lakosságát Erdély különböző helyein szétszórtan élt örmények alkották.

A timártársulatot 1700-ban maga Verzereskul püspök szervezte. Ezen társulat, mely a multban jelentékeny vagyonnal rendelkezett, még ma is fennáll. Útött-kopott zászlója is megvan. Ezt körmenetek alkalmával a piacon a timárok körül szokták hordozni; azonban néhány év óta (4—5) egyszer sem vették ki a ládából. Különben maga a társulat is még csak névleg áll fenn; a gyárakat is, melyekben három évtized óta már nem dolgoznak, mind átalakították lakházakká. És így ez a jövedelmező iparág, mit apáink a virágzás oly magas fokára emeltek, napjainkban szemünk láttára pusztult el! Beh jól tenné a társulat, ha még meglevő vagyonát, melynek úgy sincs határozott czélja, egykori alapítójának: Verzereskulnak készítenő szobrára adná!

b) A kézműipar különböző ágait a városunkban letelepedett mesteremberek folytatták. Ezek a kényes örmény fiúkat nem akarták inasokul befogadni; azért az esküdt közönség a következő határozatot hozta: „Kényszerítse a bíró az itt helyben lakó más nemzetiségű mesterembereket arra, hogy a mi fiaink közül is vegyenek fel inasokat és ezeket díj nélkül tanítsák meg a mesterségekre. A mely mesterember ezen méltányos várákozásnak eleget nem tenne, menjen ki a városból.“ (Örm. prot. II. köt. 403 l. 1751 év).

A timárok, szöcsök, szabók, csizmadiák és tarisnyakészítők (tráisztádsi) a szárésztát (föczéhmester) és vátáh-t (alczéhmester) ök maguk válaszsák. (Vár. lev. Örm. prot. II. köt. 2 l. 1730 év).

1736-ban nyolcz ács van a városban; ezek évenként 15 napot tartoznak fejszével dolgozni a városnak, a czéhmesternek pedig 5 napot — díjtalanul. (Örm. prot. II. köt. 590 l. 1736 év).

A timárok a városhoz benyújtott örmény panaszos iratukban azt mondják, hogy: „Kevés a bőrtermelés e hazában; a jáprách (*լարապախ* = szkumpia, növényi festék) pedig nem olyan jó, mint az, mit Törökországból hoznak.“ A szöcsök is örményül irnak; ebben elpanaszolják a tanácsnak azt, hogy mások (a nem-mesteremberek) megveszik előlük a bőrt; kevés a határ, marhát nem igen tarthat-

nak, szántást-vetést nem folytathatnak. . . . (Vár. lev. 1797—116 sz.).

c) Az asszonyok a házi ipar ezen ágait gyakorolták: fonás, szövés, varrás. Midőn őseink bejöttek, kivétel nélkül minden örmény asszony remekelt a házi ipar mondott ágaiban. 1845-ben boldogult édes anyám: Donovák Rebeka osztovátája alatt nem egyszer mászkáltam — négykézláb. De a gyáripar olcsósága kiszorította a használatból a tartos, szép házi szötteket. Ma alig csak egy-két háznál fonnak-szőnek.

De a mit itt különösen ki kell emelnem: azok a ritka-szép „örmény varrottas“-ok. Ugyanis az örmény leány, asszony a — többnyire saját kezével szőtt — szövetet örmény motívumokból arany-, ezüst-, vagy selyemszállal művészileg oly csodálatosan varrta ki, hogy minden egyes elkészült remek-darab ritkította párját. Sokan aztán ezeket a fölötté becses varrottásokat templomi öltönyökké alakították át és oda ajándékozták a szentegyháznak. Jól tették! Úgy is a többi idővel elkallódott, ezek pedig itten épen megmaradtak. Minden darabon más-más motívum. Fadrusz János művész egy festő barátja társaságában megnézte azokat az örmény varrottásokat, melyeket plebániái templomunk őriz és elragadtatásában füleink hallatára ezeket a jelentőségteljes szavakat mondotta: „Láttam a kalotaszegi varrottásokat és láttam a külföld ilyenséggel (dergestalt) alkotott készítményeit is; épp azért határozottan mondhatom, hogy ilyen több nincs — egész Európában!“

Szongott Kristóf.

Kisebb közlemények.

Az orientalisztika köréből. A francia köztársaság gyarmatügyi és közoktatási minisztere az elnök elé egy tervezetet, illetve programot terjesztettek, a melynek értelmében Kelet-Ázsiában iskolát létesítenek Indo-Khina régészeti, nyelvészeti és földrajzi viszonyainak tanulmányozására és a szomszéd-népek civilizációjának feltárására. Növendékeket egy évre fognak fölvenni ezen intézetbe, de a tanulmányi idő meg is hosszabbítható. Az intézet az indó-kinai kormányzónak lesz alávetve.

A szent Unió. A római Szentszék újabb akciójáról értesülünk, a Zágrábban megjelenő „Obzor“ című horvát lap által. E lap szerint a „Jézus szent gyermekségé“-ről nevezett kongregáció főapátja a horvát-szlavon fővárosban időzik; hol a szentferenczrendiek kolostorában szállt meg. A nevezett congregációt Leó pápa azon czélból szervezte, hogy általa kísérletet tegyen a schizmatikusoknak a katolikus egyházzal való újbóli egyesülésére. E czélból a congregáció a Keleten kath. templomokat és iskolákat is fog emelni, Magyarországon és Ausztriában szemináriumokat fog létesíteni, a melyekben oly papok neveltetnének, a kik mint missionáriusok, a fenti czél érdekében működnének. A kongregáció főapátja (Eutychides Alexandrosz) származására nézve egyiptomi — alexandriai — görög és az említett vallási társulat czéljaira kegyes adományokat is gyűjt.

II. Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelemnek, Thaly Kálmán által közzétett Emlékirataiban (1703-tól—1711-ig) Szamosújvár és környéke több helyen érintetik. Így a Rabutin ellen intézett hadmozdulatok egyik fázisában azt írja Rákóczy: Szándékom nem volt ellenségeskedést kezdeni Erdélyben; de minthogy véleményem szerint az ellenség a kiküldött csapatok számát nagyon felülmutta, — fölöslegesnek tartám megtiltani a támadást. Az enyéim nagy bátorsággal indultak el, s megtudván a lakosoktól a tábor fekvését, a sűrű ködtől fődztetve, oly vitézséggel támadák meg Szamos-Újvárnál az ellenséget, hogy könnyen rendetlenségbe hozván, megszalasztották, s oly győzedelmet nyertek, melyet nem reménylék és a melynek több elnyert s hozzám hozott zászló és rézdob volt diadaljele. — Más helyen is említi a várat Rákóczy: Megparancsolám, hogy először is a podgyász Szamos-Újvár nevű kis erősség felé vonuljon; a hol helyőrségem volt. Hogy a nyílt s igen kellemes Szamosvölgyébe szállhassunk, még egy hegylánczon kellett átkelnünk, a mely nem volt sem igen magas, sem igen meredek. Feljutván a hegytetőre, jó rendben felénk haladó lovasságot, (a Rákóczy által várt és Károlyi által küldött Sennye-dandárt) pillantánk meg a távolban, azon az oldalon, a mely felől bennünket az ellenség elvághatott volna. . . Estére Szamosújvárra értem seregem maradványaival. Ez igen híres vár Erdélyben, — különben fölvettem volna, oly hitványnak és haszontalannak találtam. Állott pedig egy ódon és rendkívül tömör kastélyból, a melyet öt- vagy hatszögű már nem emlékszem biztosan — bástyázat kerít; ez utóbbi elég szabályosan van építve téglából, de csonka torony alakú bástyái kicsinyek, szűk oldalfalaikon egyetlen löréssel. Árkáiban volt ugyan víz, de könnyen le lehetett csapolni; végre minden oly szűk és szoros vala benne, hogy alig lehetett mozdulni. Egyszerű oláh parasztok képezék helyőrségét, kiket egy előkelő származású, de meglehetősen együgyű ifjú főúr (báró Kemény Péter) szedett össze, s ki Forgách kedvező ajánlatára a vár parancsnoka lőn. Daczára tábornokjaim